

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Історія та культура України»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

**072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (фінансова безпека та
фінансові розслідування)**

за темою №9. Лекція 11: Держава Україна на сучасному етапі

**м. Харків
2023 рік**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник:

Завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор історичних наук, професор Греченко В.А.

Рецензенти:

Завідувач кафедри українознавства Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор філологічних наук, професор Чорний І.В.

Професор кафедри історії України ХНУ ім. В.Н. Каразіна, доктор історичних наук, професор Посохова Л.Ю

План лекції

1. Державотворення і політичний розвиток України.
2. Революція Гідності.
3. Соціально-економічний розвиток республіки.

Текст лекції

1. 24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради України майже одногласно проголосила незалежність республіки, прийнявши відповідний Акт. Віднині на території України повинні бути діяти виключно Конституція і Закони України. Було прийнято також рішення про підпорядкування військових формувань, дислокованих в Україні, Верховній Раді України і створення Міністерства оборони України, департизацію державних органів і установ.

1 грудня 1991 р. відбулися Всеукраїнський референдум і вибори Президента України. Народ України повинен був остаточно вирішити питання про існування своєї держави. 90 % учасників референдуму віддали свої голоси за незалежність, сподіваючись на краще життя в окремій українській державі. Слід відзначити, що за незалежність проголосували й представники неукраїнського населення: росіяни, євреї, білоруси, поляки та ін.

На президентських виборах з шести конкурентів найбільше голосів отримав Л. Кравчук (62 %).

Після проголошення незалежності України і підтвердження цього акту Всеукраїнським референдумом почалася розбудова незалежної держави – Україна. Головними завданнями цього процесу були:

- творення власної суверенної держави; • демонтаж тоталітарних структур;
- становлення багатопартійності;
- перетворення централізованої державної економіки в багатоукладну ринкову економіку;
- національне відродження;
- утвердження України як повноправного суб'єкта міжнародного права.

Усі громадяни СРСР, які постійно проживали на території України, стали її громадянами. Була введена нова державна символіка і атрибутика. В січні 1992 р. затверджено новий гімн “Ще не вмерла Україна” (автор музики – М. Вербицький). Державний прапор – синьо-жовтий; у лютому 1992 року – малий герб у вигляді тризуба, який є головним елементом великого Державного герба. Україна створила власні збройні сили, були сформовані інститути влади. Таким чином, було утворено всі атрибути держави – від кордонів до нагородної системи.

З обранням 1 грудня 1991 р. Президента України змінилась і форма правління. Україна стала парламентсько-президентською республікою.

У 1992-1994 рр. політична ситуація в країні була досить гострою. Погіршувалось соціально-економічне становище, калейдоскопічно змінювались прем'єр-міністри, йшла боротьба за владу між президентом

Л.М. Кравчуком та Верховною Радою, яка заперечувала проти передачі виконавчої влади від рад до президентської структури. За 1992-1994 рр. Верховна Рада прийняла близько 450 законів, але більшість з них не спрацювала. Суперники обвинувачували один одного в погіршенні соціально-економічного становища. У цій ситуації президент і Верховна Рада вирішили достроково припинити повноваження і провести нові вибори.

В березні 1994 р. були проведені вибори до Верховної Ради (в багатьох округах цей термін було потім подовжено), а у червні-липні вибори Президента України. В результаті виборів значну частину місць отримали комуністи і соціалісти. На це вплинуло тяжке соціально-економічне становище республіки, погіршення рівня життя людей, віра частини населення в те, що можна повернути дешевизну товарів і доперебудовний рівень життя за допомогою комуністів. Цьому сприяло також певне розчарування частини громадян у результатах функціонування незалежної держави, побутування думки, що у всіх бідах винна незалежність. Головою Верховної Ради України було обрано соціаліста О.О. Мороза.

У червні-липні відбулися президентські вибори. Основна боротьба розгорнулася між Л.Д. Кучмою та Л.М. Кравчуком. У другому турі переміг Л.Д. Кучма (52 % голосів), який і став Президентом України. Його програма передбачала поглиблення реформ шляхом прискорення приватизації, зміцнення власної валюти, покращення відносин з Росією та країнами СНД.

Історичною заслугою Л. Кравчука є те, що він послідовно реалізовував ідею незалежності України і очолив здійснення процесів державотворення на першому етапі розбудови самостійної України.

28 червня 1996 р. п'ята сесія Верховної Ради України від імені українського народу – громадян України всіх національностей прийняла Конституцію – Основний Закон України.

8 грудня 2004 р. Верховна Рада України прийняла зміни до Конституції України, які передбачають перехід до парламентсько-президентської форми правління.

Конституція складається з 15 розділів (розділ XV містить перехідні положення) і 161 статті. Згідно з Конституцією Україна є унітарною державою (ст. 2) з єдиним громадянством (ст. 4). Державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6). Державною мовою в Україні є українська (ст. 10). В ст. 20 визначаються державні символи України, про які вже говорилося вище.

31 жовтня 1999 р. відбувся перший тур виборів Президента України. На найвищий пост у республіці претендувало 13 осіб, в тому числі діючий Президент Л. Кучма, экс-прем'єр-міністр Є. Марчук, колишній Голова Верховної Ради О. Мороз, народні депутати України Н. Вітренко, П. Симоненко та ін. У другий тур вийшли Л. Кучма та лідер комуністів П. Симоненко.

У другому турі виборів, який відбувся 14 листопада, перемогу здобув Л. Кучма, який набрав 56,2 % голосів проти 37,8 % у П. Симоненка. Головний підсумок виборів у тому, що більшість виборців не підтримала ідею

“червоного реваншу”, тобто повернення комуністів до влади.

31 жовтня 2004 року відбувся перший тур виборів Президента України. На найвищий пост у державі претендувала безпрецедентна кількість кандидатів – 24, в тому числі чинний прем’єр-міністр В. Янукович, експрем’єр-міністри В. Ющенко та А. Кінах, лідер соціалістів О. Мороз, лідер комуністів П. Симоненко та ін. У II тур, який відбувся 21 листопада, вийшли два кандидати В. Ющенко та В. Янукович. Центральна Виборча Комісія оголосила переможцем В. Януковича, який за її даними отримав на 800 тис. голосів більше. Проте, представники В. Ющенка опротестували це рішення у Верховному Суді України, який відмінив рішення ЦВК і призначив переголосування II туру на 26 грудня 2004 р. У Києві відбулися грандіозні, безпрецедентні для України мітинги на підтримку В. Ющенка (за деякими даними до 500 тис. учасників), які тривали більше 2 тижнів. Подібні мітинги відбулися і в деяких інших містах України. Оскільки їх учасники носили, як розпізнавальні знаки, одяг, шарфи, косинки, стрічки жовтогарячого кольору, то ці події отримали назву “помаранчева революція”. Учасники протестів у Києві блокували Будинок уряду та Адміністрації Президента, чим в певній мірі паралізували їх роботу. Для врегулювання політичного конфлікту в Україну тричі приїжджали посередники: президенти Польщі, Литви, Голова Державної Думи Росії, представники Ради Європи, Організації по безпеці і співробітництву в Європі. У результаті були досягнуті певні компроміси, але головним для стабілізації становища в цей час стали рішення Верховної Ради України від 8 грудня 2004 р.

26 грудня 2004 р. в Україні за високої явки виборців (77 % від тих громадян, що мають право голосу) відбулося переголосування II туру виборів Президента республіки, що є безпрецедентною подією в історії. В. Ющенко отримав трохи менше 52 % голосів, а його суперник – В. Янукович – більше 44 %. В. Ющенко переміг у 17 регіонах (західні, центральні області України та м. Київ), а В. Янукович – в 10 (східні та південні області, м. Севастополь). В. Ющенка підтримувала молодь, а за Януковича голосувала основна маса людей старшого покоління. Такої політичної напруги і протистояння, вибуху емоцій, як під час цих виборів, новітня історія України ще не знала. Прихильники В. Януковича спробували оскаржити результати виборів у Верховному Суді України, але безрезультатно. 23 січня 2005 р. відбулася урочиста інавгурація Президента України В. Ющенка.

4 лютого 2005 року Верховна Рада України дала згоду на призначення прем’єр-міністром України Юлії Тимошенко, яка стала першою жінкою, що обійняла цю посаду. Але згодом через суперечності між оточенням Президента і прем’єр-міністром Ю. Тимошенко була відправлена у відставку (8 вересня 2005 р.).

17 січня 2010 р. відбулися чергові вибори президента України. На цей пост претендувало 18 кандидатів. Найбільше голосів у першому турі набрали В. Янукович (35,32%) та Ю. Тимошенко (25,05 %), які й вийшли у другий тур. У другому турі В. Янукович набрав 48,95%, а Ю.Тимошенко 45,47% голосів. Таким чином, В. Янукович став четвертим президентом України. .

На цій посаді В. Янукович зловживав своїм становищем, концентруючи владу в своїх руках, а на місцях - у представників Партії Регіонів, сприяв незаконному збагаченню своєї власної сім'ї, що погіршило його стосунки з більшістю олігархів. Була засуджена до 7 років позбавлення волі його опонент на президентських виборах Ю.Тимошенко. В країні зростало незадоволення та критика його політики.

2. Революцією Гідності (також Київський Майдан, Майдан у Києві, Євромайдан та Єврореволюція називають політичні та суспільні зміни в Україні з 21 листопада 2013 до 22 лютого 2014 року, викликані спротивом проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу. Одними з головних причин протестів стали надмірна концентрація влади в руках Віктора Януковича та його «сім'ї». Угода про асоціацію між Україною та ЄС готувалась відповідно до законодавчо закріплених пріоритетів зовнішньої політики України. Підготовка Угоди тривала протягом 2007—2012 рр., при цьому було проведено 21 раунд переговорів щодо власне підготовки та 18 раундів переговорів щодо створення зони вільної торгівлі. Майдан виник в Києві на Площі Незалежності. В ніч з 29 на 30 листопада для розгону цього Майдану влада застосувала силу. О 4 годині ранку, коли на Майдані Незалежності перебувало близько 100 протестувальників, площу оточили 300 озброєних спецзасобами бійців «Беркуту» та з надмірним застосуванням сили витіснили людей з Майдану: людей били кийками та ногами. Внаслідок розгону було травмовано 84 протестувальника, в тому числі 17 студентів. Приводом для розгону стало нібито встановлення Новорічної ялинки. Зрив підписання Угоди та побиття студентів виявились не єдиними, а, можливо, і не головними причинами соціального напруження. Інші аспекти соціального напруження визначались невдоволенням через зростаючу політичну корупцію та цинізм стосовно власного народу, що проявлявся в повній абсурдності коментарів влади щодо суспільно значимих питань Поштовхом до виходу протистояння за мирні межі стало ухвалення Верховною Радою репресивних, на думку прихильників євроінтеграції, «диктаторських законів», що відбулося 16 січня. Наступного дня низка громадських організацій оголосили повну мобілізацію на Майдані Незалежності у Києві. У їх зверненні закликалися до «масового і негайного опору» злочинцям при владі. Провладні силові структури також широко використовували¹ гладкоствольну вогнепальну зброю. 20 лютого 2014 р. близько 9-ї ранку Майдан перейшов в наступ і, не зважаючи на шалений обстріл снайперами, швидко повернув всі втрачені раніше позиції і розширив контрольовану зону. Найбільш жорстоке та криваве протистояння відбулось на вулиці Інститутській, де, переважно від куль снайперів, загинуло більш ніж пів-сотні повстанців. Цього ж дня в містах Західної України розпочались штурми та захоплення будівель СБУ, МВС, Прокуратури. Зважаючи на військовий успіх Майдану та деморалізацію в силових структурах та провладному таборі, надвечір у Верховній Раді зібрались 239, в основному опозиційних, депутатів, які після довгого обговорення прийняли постанову

про незаконність «антитерористичної операції» та виведення всіх підрозділів силових структур в місця постійної дислокації. Цього ж дня надвечір розпочались перемовини європейських міністрів і опозиції з Януковичем, в результаті яких Янукович (ще до рішення Верховної Ради) погодився на дострокові вибори Президента не пізніше грудня 2014 року, а протиборчі сторони мали бути здати зброю протягом 24 годин. Інформація від лідерів опозиції про результати переговорів викликала обурення Майдану — саме в цей час перед головною сценою Майдану проносили труни з загиблими повстанцями. Як вважається, саме цього дня Росія розпочала спецоперацію по захопленню Криму, яка надалі переросла у російську збройну агресію проти України та війну на сході України.

22 лютого Голова Верховної Ради України Володимир Рибак подав у відставку з цієї посади, новим спікером був обраний Олександр Турчинов.

Верховна Рада України 328 голосами народних депутатів усунула Віктора Януковича з посади Президента України. Виконувачем обов'язки президента України став Олександр Турчинов. Посаду прем'єр-міністра обійняв Арсеній Яценюк.

Також були звільнені низка найвищих високопосадовців. Відбулося повернення до Конституції в редакції 2004 року шляхом прийняття постанови. Окремою Постановою Парламенту було звільнено Юлію Тимошенко, яка перебувала на той час у лікарні ЦКБ Укрзалізниці у Харкові. Цього ж дня відбулись повалення пам'ятників Леніну в Дніпропетровську, Миколаєві, Херсоні та інших містах, в яких до Революції були традиційно сильні позиції лівих та Партії Регіонів.

У кінці лютого — початку березня 2014 р. перекинуті з Росії і кримських баз Чорноморського флоту РФ війська без розпізнавальних знаків окупували Кримський півострів. 16 березня 2014 на території Криму і міста Севастополя пройшов псевдореферендум про статус півострова, за сфальсифікованими результатами якого Росія включила Крим до свого складу. Призначення референдуму відбулося всупереч українському законодавству, що не передбачає місцевих референдумів, а для питань щодо зміни кордонів України вимагає всеукраїнський референдум. Ні Україна, ні Європейський Союз, ні США не визнали це голосування і вважають, що Крим Росія анексувала.

Основним геополітичним наслідком Революції став вихід України із зони впливу Росії в економічній та політичній сферах, та відносно зменшення залежності від Росії в культурній сфері. В економічній сфері вихід України із зони впливу Росії відбувся через істотне зменшення залежності від критичного для економіки України імпорту з Росії енергоносіїв. Цьому сприяли два чинники: збільшення експорту енергоносіїв з Європи; зменшення внутрішнього енергоспоживання через війну на сході України та російську інтервенцію до Криму. Також зменшення залежності відбулось через розрив торгових відносин з Росією: внаслідок введення проти Росії міжнародних санкцій через її агресію проти України; та ведення Росією торговельної війни проти України. В політичній сфері зменшення залежності

було досягнуте як в наслідок наявності військового протистояння між Україною і Росією, так і через очищення політичної системи України від проросійських сил в результаті проведених в Україні виборів Президента, парламентських та місцевих виборів. В культурній сфері зменшення залежності відбулось в наслідок обмеження на концертну діяльність в Україні для акторів, які публічно підтримали агресивну політику Путіна, та заборону трансляції частини російської теле- та кінопродукції, яка пропагує або прославляє російські силові структури та імперську політику. Втеча колишніх президента Віктора Януковича, генерального прокурора Віктора Пшонки, міністра внутрішніх справ Віталія Захарченка та інших з найближчого оточення Януковича деморалізувала прибічників Партії Регіонів.

25 травня 2014 року відбулися позачергові вибори Президента України, що, спочатку були заплановані як чергові на 2015 рік, але призначені на ранішній термін у зв'язку з усуненням Верховною Радою Віктора Януковича з поста Президента 22 лютого 2014 року. За офіційними даними Петро Порошенко набрав 54,70% серед тих, хто взяв участь у голосуванні, Юлія Тимошенко -12,81%, Олег Ляшко — 8,32%, Анатолій Гриценко — 5,48. Таким чином, Петро Порошенко став п'ятим президентом України.

26 жовтня 2014 року відбулися позачергові вибори народних депутатів Верховної Ради України. Законом *«Про вибори народних депутатів України»* було встановлено 5%-ий прохідний бар'єр і змішану систему: 225 депутатів обираються в загальнодержавному багатомандатному окрузі за виборчими списками від політичних партій, а інші 225 — за мажоритарною системою в одномандатних округах. Відповідно частини п'ятої статті 8 закону *«Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»* вибори на території Автономної Республіки Крим (округи 1-10) і Севастополя (округи 224, 225) не проводилися. Також не відбулися вибори в 9 округах Донецької (41-44, 51, 54-56, 61) і 6 округах Луганської (104, 105, 108–111) областей. За результатами опрацювання 100% протоколів до Верховної Ради пройшли 6 політичних партій. Народний фронт набрав 22.1% голосів, Блок Петра Порошенка 21.8%, Об'єднання *«Самопоміч»* 10.97%, Опозиційний блок 9.43%, Радикальна партія Олега Ляшка 7.44%, Всеукраїнське об'єднання *«Батьківщина»* 5.68% голосів. За підсумками парламентських виборів України 2014 року, 77,66% виборців проголосували за *«проукраїнські»* партії, а 16,42% — за *«проросійські»* партії. У Верховній Раді, враховуючи результати виборів у мажоритарних округах були створені такі фракції та групи.

Головою Верховної Ради України (з 27 листопада 2014 р. до 14 квітня 2016 р.) був обраний В.Гройсман. 14 квітня 2016 р. він став прем'єр-міністром України, змінивши на цій посаді А. Яценюка. Після цього Головою Верховної Ради України було обрано А. Парубія.

Після Революції гідності почався збройний конфлікт на частині території Донецької і Луганської областей України між організованими та керованими з РФ незаконними збройними формуваннями Донецької і

Луганської «народних республік», за підтримки регулярних військових частин РФ з одного боку та українськими силовими структурами (в тому числі правоохоронцями та військовими Збройних сил України) і добровільними загонами з іншого. Конфронтація насильства в регіоні розпочалася в середині квітня 2014 року, коли озброєні групи проросійських активістів почали захоплювати адмінбудівлі та відділки міліції у містах Донбасу (зокрема, у Слов'янську, Артемівську та Краматорську). Українська влада у відповідь заявила про проведення Антитерористичної операції із залученням Збройних сил. Поступово протистояння переросло у масштабний воєнний конфлікт. 14 квітня 2014 року в Україні була розпочата антитерористична операція без введення воєнного стану. Зоною проведення антитерористичної операції було охоплено Донецьку і Луганську області (з 14 квітня 2014 року), а також Ізюмський район та м. Ізюм Харківської області (з 14 квітня по 7 вересня 2014 року) та (з 2 грудня 2015 року — по даний час). У липні 2014 р. силами Національної гвардії та Збройних сил України, добровільними батальйонами були звільнені, Слов'янськ, Краматорськ, Лисичансько-Северодонецька агломерація, взято в облогу Луганськ. 17 липня 2014 року в підконтрольній зоні терористичній організації «ДНР» між селами Грабове та Розсипне Шахтарського району Донецької області України був збитий пасажирський літак Boeing 777 авіакомпанії Malaysia Airlines, що виконував рейс «МН17» Амстердам — Куала-Лумпур. В результаті теракту загинули 298 осіб — громадяни Нідерландів, Малайзії та ще 16 країн. За підсумками розслідувань представниками Ради безпеки Нідерландів та ряду міжнародних організацій було виявлено, що причиною падіння літака стало його ураження боеголовкою, якими оснащуються зенітно-ракетні комплекси „Бук“ У ніч з 23 на 24 серпня з Росії на територію України в районі міста Амвросіївки зайшло 4 батальйонно-тактичних групи Збройних сил РФ, які оточили українські війська в районі Іловайська. У вересні 2014 р. почалися переговори про мирне врегулювання конфлікту в Мінську. Проте бойові дії були продовжені у січні-лютому в районі Дебальцево. Врегулюванням займається «нормандська четвірка», до якої входять керівники Німеччини, Франції, України та Росії. Позиційна війна з обстрілом позицій сторін продовжується. Кількість убитих з обох сторін склала 10000 осіб, а поранених- більше 21 тис. 2 млн. осіб стали біженцями.

3. Після розвалу СРСР економіка України опинилася у кризовому стані: падіння виробництва, інфляція, зниження рівня життя людей. Причини економічної кризи:

1. Стара економічна система зруйнована, а нова, ринкова, ще не створена. Колишня економічна система була командною, затратною, планово-суб'єктивістською. Вона була нездатна сприяти розподілу товарів капіталів і робочої сили згідно з реальними потребами суспільства. Чітких ознак криза набула з 1992 р. Після вивільнення з-під державного контролю переважної більшості цін і саморозпаду системи державного планового розподілу продукції криза діючих підприємств і непотрібність частини

товарів стали відкритими.

2. Розрив господарських зв'язків з Росією та іншими країнами СНД.

80 % торгового обороту України припадало на Росію. Загальносоюзним міністерствам було підпорядковано понад 2 тис. найбільших підприємств України, які після розвалу СРСР втратили споживача і фінансування. Промисловість України виробляла не більше 20 % кінцевого продукту. Основна частина її товарної продукції – це напівфабрикати або комплектуючі вироби, які ще необхідно “доводити” до готового продукту. Крім того, розрив зв'язків призвів до ліквідації диспропорції цін, особливо в паливно-енергетичній галузі. Україна, не маючи достатньо нафти і газу, змушена була платити за них світовими цінами. Недостача енергоносіїв стала найболючішим місцем української економіки. Вибуховий перехід до нового цінового рівня не дав змоги підприємствам своєчасно накопичити ресурси оборотного капіталу з тим, аби не переривати виробничий процес. Темп падіння обсягу виробництва за 1991 р. склав 4 %, а за 1992-1993 рр. – 35 %. В цілому падіння виробництва в Україні на 30 % зумовлене розривом економічних зв'язків з республіками СНД.

3. Помилки при проведенні економічної політики.

З перших днів незалежності України йшла боротьба за напрям економічної політики: підновлювати фасад старої економічної системи, а державним регулюванням чи йти по шляху ринкових реформ. Політична боротьба і значний вплив колишньої комуністичної номенклатури зумовили значні коливання в проведенні економічної політики, її паліативний характер, повільний темп. Ринкові реформи в Україні почалися фактично вимушено, оскільки на цей шлях з 1992 р. стала Росія, а наша республіка тоді була дуже прив'язана до російської економіки. Це було пристосування своєї економіки до ринкової економіки інших країн.

Довготривалість кризи була зумовлена глибинністю тих протиріч, які утворилися в національній економічній системі. Лібералізація цін в Росії призвела до зростання цін на газ в Україні за 1992 р. в 100 разів, на нафту – в 300 разів. Це призвело до гіперінфляції. В 1992 році інфляція склала 2100,5 % в 1993 р. – 1025,5 %. Таких масштабів інфляції не було тоді в жодній країні світу. Це перша особливість кризи в Україні.

В 1992 р. були введені купоно-карбованці багаторазового використання – попередники національної валюти. Україна вийшла з рубльової зони.

Характерним для економічної кризи був ступенеподібний рух рівнів цін. Останні у 1992-1994 рр. змінювались через 2-3 місяці, підвищуючись при цьому щоразу у 2-5 разів. В 1992 р. індекс споживчих цін підвищився в 21, в 1993 – в 103, в 1994 – в 5 раз. Всього за 1991-1994 рр. споживчі ціни в Україні зросли (по відношенню до 1990 р.) в 42022 рази.

В період економічної кризи значно знизився рівень життя людей. За 1994 р. реальна зарплата склала лише 33 % від рівня 1990 р. Практично розтанули грошові заощадження людей, які вони збирали роками (залишки у банках у реальному обчисленні скоротились у 10-12 разів).

Середня тривалість життя чоловіків - 63,8 років, жінок – 74, 9 (2009 р.)

Посилюється процес *депопуляції* – зменшення чисельності населення внаслідок переважання кількості померлих над народженими. Кожен третій чоловік вмирає, не доживши до пенсійного віку.

Народжуваність почала знижуватись ще з 1984 р., а смертність зростати з початку 70-х років. На 1 січня 2012 р. населення України склало 45 млн. 634 тис. мешканців, зменшившись майже на 7 млн. з 1989 р. Міське населення становило 31380,9 тис.(68.7%), сільське 14252,7 (31.3%). Українці складають 77, 8% населення республіки, росіяни – 17, 3, білоруси – 0,6, поляки – 0,3. Українці становлять абсолютну більшість (понад 90%) у 13 з 27 регіонів України та переважну більшість (70-90%) — в 7 регіонах. Частка українців знижується до 60% лише у двох областях Донбасу та Одеській області. І тільки в Автономній Республіці Крим частка українців не досягає 50% і становить 24,3% . Майже моноетнічною є Тернопільська область, у якій українці становлять 97,8% населення області. Поряд з українцями на території держави проживає понад 100 національностей.

Слабкими елементами соціальної структури є 13,7 млн. пенсіонерів (на кінець 2011р.) і 1,3 млн. людей, які отримують допомогу для дітей. Лиш 13 млн. осіб виробляють матеріальні блага. Значно поглибилася майнова диференціація суспільства між найбагатшими і значним прошарком незаможних. Доходи 10 % найбагатшої частини відносно 10 % найбіднішої у 12 разів більші (у США цей показник – 5,5). На початок 2012 р. в Україні нараховувалося за офіційними даними 2291 мільйонери у гривневому обчисленні проти 850 у 2003 р. До найбагатших людей України належать Р. Ахметов (39-е місце серед найбагатших людей планети), В. Пінчук, І. Коломойський. За рівнем життя Україна знаходиться на 76 місці в світі. Кількість безробітних в Україні склала на кінець 2010 р. 400,7 тис. осіб.

Спад виробництва обумовлений усім попереднім шляхом розвитку у складі СРСР. Звідси значна технологічна відсталість, витрато- та енергоємність виробництва. Саме ці об'єктивні причини, а також величезна залежність від зовнішніх джерел енергії спричинили низьку продуктивність підприємств України і конкурентоспроможність їх продукції. Процес реформування економіки відбувається недостатньо активно, окремі позитивні зрушення, нові ефективні виробництва ще не досить відчутно впливають на розвиток економіки та соціальної сфери.

У 1995 р. подолано гіперінфляцію, за 1997 р. інфляція склала 10 %. Рівень реальних доходів громадян у грудні 1995 р. порівняно з відповідним періодом 1992 р. зріс на 40 %, купівельна спроможність на 54 %. У вересні 1996 р. проведено грошову реформу. Замість купоно-карбованців була введена гривня. Обмін тривав два тижні, мав прозорий характер – тобто можна було обміняти будь-яку суму. Обмін здійснювався з розрахунку 1 гривня за 100 тис. купоно-карбованців. Грошова реформа дещо покращила фінансовий стан держави, але без підйому виробництва цей захід є малоефективним.

Певні зрушення відбуваються в аграрній сфері економіки України. В республіці створено (хоч і не зовсім досконали) законодавчі основи для

ліквідації монополії власності на землю і становлення різних, але юридично рівноправних форм земельної власності, серед яких найпоширенішою повинна стати приватна власність в різних формах функціонування – індивідуальна (сімейна), групова, колективно-пайова (дольова). Суть цього процесу в перетворенні підприємств на акціонерні, що об'єднують земельних власників, які мають статус працюючого власника з правом отримання доходів відповідно не лише праці, а й розміру земельно-пайового внеску.

В більшості колективних господарств відбулося розпаювання земель з наданням права власникам паїв передавати їх у спадщину і для продажу. На середину 2003 р. власниками землі стали 6880042 особи.

Йде процес становлення сектору фермерства. У 1996 р. в Україні нараховувалося більше 38 тис. фермерських господарств, яким виділено більше 900 тис. земель (середній розмір – біля 25 га). Прийняття парламентом України Земельного кодексу України (жовтень 2001р.), в якому основною формою власності на землю визнається приватна, повинне сприяти підйому сільськогосподарського виробництва.

З початком російської агресії соціально – економічні показники розвитку України значно погіршилися, що пов'язано, в першу чергу, з величезними витратами на війну та корупцією в різних ешелонах влади. Курс долара підскочив з 8 гривень за 1 دلار до 27. В результаті середня заробітна плата в доларовому еквіваленті у 2015 р. зменшилася на 34%. Інфляція за цей же рік склала 248%. Падіння ВВП за 2015 р. досягло 11%, промислове виробництво скоротилося на 13,4%, сільськогосподарське – на 4,8%, будівництво – на 14,9%. На середину 2016 р. кількість безробітних склала 367,7 тис, середня зарплата – 4839 грн. Уряд намітив низку заходів щодо деякого поліпшення ситуації – підвищення мінімальної заробітної плати, пенсій.